

konjović i komentari

(razgovori sa milanom konjovićem)

draško ređep

22. decembar 1984.

Usred galaksije svojih stotina slika, Konjović se, uvek, raduje davanju, uzajamnosti kao spolu koji će mu, posle svega, nešto novo pružiti, nešto novo podstati. Kad daje Cveće, plavo i srebrno Cveće, iz 1984. raduje se onome ko se raduje. Skoči, veli, ajd, sad skoči!

● Sa slikama je, ponekad, kao i sa ljubavima. Matić je, pokat-kad, sliku okretao ka zidu, belom mraku smrti, ako je bio u zavadi, ili pak nesporazumu sa autorom.

Treba imati mnogo slika, ali ne treba da ih sve držiš pred očima na zidu. Dručki je bih preuređio tvoje zidove. Ostavi mene, možeš još Šerbanu, malo Trumiću, Ankicu Oprešnik, Trumiću, ono rapspeće Soldatovića... .

● Pamtim kako ste komentarisali crtež Isidore Sekulić, Matić ju je crtao, reprodukovao je i u mojoj knjizi Isidora, ona, ona: Pogodio kao svaki amater.

I sve je jasno. Moja želja nije da ostupam, nego da izbegnem sličnost. Suština je na drugom mestu, iznutra valjda.

Nailazi Slavko Simić. Nekoliko butelja odabranih vina. U atmosferi najednom ima blagosti. Petar Latinović i Milan razgovaraju o konjima, još i o brzdanima, sve iz filma Trojica iz Starog Sombora. Jovo Paripović.

● Plašim se ovog leda, ove zime. Treba stići do Kule, bar pre mraka.

Prvi put čujem da se ti nekoga bojiš! Sasvim neprilično. A ja se plašim da li ću već doći do one moje šume iz 1913. U Petrovaradinu je, navodno. Ona isijava u meni. Sad bih je drukčije slikao. Ipak je i to moja šuma. Šuma je bila iznad svega, i iznad ledine.

● Obično se kaže kako čovek treba da je sam u izgnanstvu i u smrti.

Ne poznajem ni jedno ni drugo. I u zarobljeništvu, ili ropstvu, kako paori kažu, nisam se osećao da sam u izgnanstvu. Uvek sam bio sloboden.

Kada se govori, ili piše, o onome što je, povodom Krležinih referencija o slikarstvu Aleksandar Flaker imenovao kao verbalne adekvate likovnih znakova, onda je fenomen Konjović i u tom smislu jedinstven, neponovljiv, gotovo beznadežan. Zašto? I zato što su si, recimo uslovno, literarni adekvati njegovih olujnih situacija samo u ponekim trenucima bili u srećnom, bogatom, opet difuznom prepletu sa njegovim mukama, i radostima uostalom. I kao što je to u jednom času bila Isidora Sekulić, tako je, u magiji naših šezdesetih godina koje, u sferi umetničkog, ni slučajno nisu razpravljene, bio Oskar Dabić. U tri magnovenja mogao je u svom poetskom, jer prevashodno poetskom, jeziku da prepozna Miroslava Antića. Međutim, obrnuvši definiciju Flakerove interpretacije Krležine literature, apsolutno je nemoguće sagledati likovni adekvat verbalnih znakova u Konjovićevoj umetnosti. Taj somborski i pariski slikar koji je toliko uzbudiova, i izazivao, literate, tako različite, tako inokosne, upravo je u odsustvu literarnog, što će reći papirnatog, broširanog, bukvalnog, ili, ako hocete, opisnog, imao svoje magične, zvezdane trenutke. Konjoviću, uostalom, ne smeta ni jedno jedino tumačenje. Ni u jedno neće poverovati, ni jednom jedinom se neće prikloniti. Zašto? I zato što bi to bilo nalik na odstranjivanje svih ostalih mogućnosti, likvidacija raznorodnih dojmova koji slede, i do kojih takode drži; itd. Ne mogu da kažem da Konjović tumači nekog. Tumačenja mu i inace nisu prvoštepena aktivnost. Pre je raspoložen da nas, svakojake, ne vidi, obnavljači, ili bolje: prepoznajući ritam treće dimenzije, sedmog susreta, uvek neparnog broja sudbine, izmaglice, teške jare letnjeg podneva, kada i konj i fijakerista pod visokim somborskim prozorom dremi, i kada je svetlo takođe zvezdano, nepošteno, bezmerno. Konjovićovo slikarstvo, u sebi ima bezbroj razloga nemogućeg. I kao što je za nadrealiste ta reč zvoniла tako presudno a neutilitarno, svemoćno u isti mah kada i bespomoćno, tako je sad, usred njegovog Sombora, trerila znamenito: odstupajući u svemu. Samo je sloboda njegov vazduh.

Rilke je bio zapisao: »Još samo trenutak moguće mi je da zapisujem i govorim sve to. Ali doći će dan, kada će mi ruka biti daleko i kad ću je pozivati, neka piše; pišeće reči koje neće biti moje. »Sve mi se čini da Konjović nikada ne bi, ni u dalekoj parafrazi, izrekao, ili pak napisao, ove reči: sve što je dotakao, sve što je utisnuo u naš likovni i duhovni vidič, tako je nepopravljivo snažno signirano da se otima bilo kakvoj i bilo čijoj kvalifikaciji. A znak će, bez sumnje, neko (i) prepozнатi. Svejedno kad.

20. avgust 1985.

Stare ljubavi, nestali prijatelji, zaturene slike. Opet u »Starom fijakeru«: Milan, Latinović, ja. Posle smo, zajedno sa Milanovim crtežima, leteljeli oko somborskih zvonika. Pitanje smrti. Milan kaže: Nije strašna smrт nego je užasno umiranje. Boba dodaje: A šta ćemo s onima koji nisu ni živelii? Uvek je sve (i) pitanje izbora.

I tako, mog brata Fedora više nema, i on je umro. Daša se presejava u kuću, valjda. Sve više ostajem sam. A sve je strašno brzo prošlo: kao sad gledam ova dva tornja, ali ne u ovom letu već sa onog okruglog tavanskog prozora naše stare kuće, još 1908. godine. Sve je tada – čini se – bilo završeno.

● Pominjete, ne jednom, one koji su odmah završeni, kompletne stvaraoci.

Imre Šafranj je, kao čovek, i kao svojevoljni slikar, odmah bio završen. Nešto od ustrajne svojeglavosti, ili tvrdoglavosti, to je bilo u njemu. I pisao je, i slikao kao niko. Ali, njega već dugo nije, na žalost. A neki su ljudi opet kao određeni da dugo žive, da se razvijaju. Ja bih, recimo, tek sad imao šta da kažem. Kao da sam na početku.

● Nailazi sad veče. Na Konjovićevim slikama je najčešće zenit, sunce u orbiti, visoko nad nizinom.

Meni je na mojim slikama sve svetlo. I slikane su, svejedno da li napolju ili u ateljeu, pri jakoj svetlosti. Nema drugo. Boje neka kažu svoju istinu. To je njihovo. Njihovih pet minuta, ako hoćeš. Mogu, kao evo, evo, baš ovih dana, da slikam, poput Pikasa, po svemu, stalno. To nije parafraza. To je moj doživljaj. Tebe sam, onako glavatog, nacrtao preko Modiljanijevog portreta Apolinera. Videćeš. Ni traga već nije bilo od Apolinera.

● Izdaleka, u kukuruzima, kanda već jesen. Šušte ti kukuruzi beznadno, kao u Krležinim feljtonima o smrti prijatelja. Ali i kao na Konjovićevoj izložbi 1955. na novosadskoj Tribini mladih. U vertikalama te kompozicije, kanda, girlande jednog sasvim partizanskog, oštromnog ali i oštrobriđog pristupa toj davnoj temi ravnicaške niske šikare, obnovile su svom lucidnošću i secesiju, i doživljaj salaša, i tu jesen koja se, sa maglama što se vuku uz spokojnu reku, i sa plavim šljivama, sluti beznadno.

Iza svega mora postojati radost. Bez radosti, sve odlazi u mrzovolju, u glavu sterilnost nekih »razmišljanja«, nekih imitacija.

● Život na salašu, sad izmakao, sad već nedokućiv, svakako je presudan za to panteističko osećanje sveta, svermira, svetlosti. Salaš Veljka Petrovića... .

Ja sam na salašu živeo, i kad salašarski konji njište u noći, ja čujem nešto drugo. Sve je nešto drugo. Nema kalema. Ili jesu na toj surovoj zemlji bačkoj, ili uopšte nisi. Sve odlazi sa prvim vетром, sa snegom, onim odmah raskaljanim gradskim somborskim snegom koji sam isto slikao.

● Široko komentarisan, Konjovićeva umetnost – a, evo, o njoj stalno govorimo pokušavajući da budemo nekako sa strane, u trećem licu, bila je i ostala izazov za kritičara, za pisca.

Rekao sam nekoliko puta: pred mojim slikama je ili gužva, ili izazivaju, dakle, ili me ne vide. Dobro su me videli, među mnogobrojnim Isidora Sekulić, Milan Kašanin, Oskar Dabić, Mihailo Stevanović, Lazar Trifunović, Miodrag B. Protić, Grgo Gamulin, Dragoslav Đorđević, i još vas dvojica, znaš već na koga mislim. Kažem, dobro. To znači sa kriterijem. Ništa nije strašnije nego kada je kritika neprimerena slikarstvu kome je posvećena. Čitalo sam tako, likovnog kritičara i istoričara koji je pametan, koji se razvija. Ali šta vredi kada je sve učinio da prehvali malog autora. Veliči kaput za malog čoveka!

● Ima jedan trougao, gotovo planimetrijski konačno postavljen u samo urbano središte Sombora. To je trougao između Konjovićeve kuće, na glavnoj ulici, ukoso preko puta kuće Palanačkih i Laze Kostića, zatim ateljea, takožvanog velikog ateljea u Muzeju, preko puta Narodnog pozorišta, sa većitim, na žalost poslednjim fijakerom Sombora pod pozorijama, i Galerije »Milan Konjović«. Te tri tačke, tako nepozivno nalik na one takoreći najbitnije, tajanstvene markacije života, kretanja, kalendara, imaju, svakako, i značenja drukčije metafizike. U tim stotinama metara, sve je zaista tako blizu a u isti mah i tako daleko, kao da je inkorporirana perspektiva čitave avanture čitavog puta.

Svejedno je reč o primerenosti. O spoju. Nije bitno da li su te tačke, koje za mene sad već i isključivo ponekad predstavljaju Sombor, potčinile mene, ili sam ja njih osvojio, stvorio, izmislio. To, mislim, nije važno. Značajno je da postoje, da u meni zrače. Svaki dan, u svaku od te tri tačke, gledam kao ono nešto drugo, kud idem, gde slikam, kako sanjam. To nisu neka tri koloseka, tri pruge. Svaka od tih tačaka ima svoju funkciju. Možda nekad i strogo odvojenu od one druge. Najteže se ponekad penjem uz visoko stepenite Muzeja, da bih ušao u atelje. A moram da uđem, hoću da slikam.

● Često se navodi kako je Grgo Gamulin, usred Sombora, pred oknjima ateljea, tad i malog i velikog ateljea, mislim, spomenuo osećanje da je tu kraj puta.

To je sjajno napisano. Ali Sombor je grad. Sad ćeš ti reći: mali grad. Nema malih gradova. Sombor je grad, ulice mu se grle, vidiš, uostalom piše to i kod Đurašina i kod tebe, odozgo je nalik na školjku. A to onda otkriva nešto. Ne zna se ko je koga našao: Sombor Konjovića ili Konjović Sombor. U ljubavi nismo sebični. Ljubav je strast. A ja i slikam samo strasti.

● Podne u Somboru otukcava đamorom tišine. Tako se bar meni čini.

Iz okeana te tišine ja sam i uspeo da izazovem buru. Sve se kovitla pred mojim očima. Kad jednom vidim... Crnjanskog sam, mladog, video samo jednom, mislim na moru, šta znam gde. Ali naslikaju ga od jednom, videćeš, u istoj liniji. Ne umem da se gasim.

Uvek sam mislio kako hodočašća naših ekskurzija i izletničkih autobusa u znanimatelji galeriji i muzeje, imaju karakter one obaveznosti koja se, najčešće, mriko dočekuje, brzo obavlja, svedeći sve na ritual dužnosti, tačke razno, neobavezni smješka pod tačkom razno, kao u naslovu početničke knjige pesama Ivana Ivanjija. Ali, godinama već, susreti u Konjovićevoj galeriji, sve se više uveravam da je tako, imaju obliče radosti, izvesne srećne okolnosti, otkrića koje je, svak za sebe, stvorio. Slušao sam uglednog istoričara umetnosti iz Moskve, koji je, posle posete Novom Sadu i Špomen zbirki »Pavle Beljanski«, u Somboru želeo novanovo da vidi jedinog slikara koji mu se u novosadskoj zbirici dopao! Problem stvaraoca i zemlje! Najednom je čak i Konjović bio u ukrštenim rečima koje se, uglavnom, lako i uspešno rešavaju: čovek i grad, pesnik i zavičaj, stvaralač i predeo. Tobeže, u Konjovićevom slučaju sve je jasno. E, tu ih je upravo Konjović sve čekao: tu tek ne treba ništa da bude jasno. Taj francuski slikar, po jednom pausalnoj proceni Rastka Petrovića, zar je zaista najednom moguće postavljen i kao tenovski protagonist takozvanog odraza klime, sistema, podneblja? Nikako ni u to ne verujem. Izmišljajući, pa svakako i domišljajući svoj ravniciarski, panonski kosmos, Konjović je sve izmenio, i drukčije orkestrirao. Na crtežu koji sad gledam, čak i paralele dvaju tornjeva somborske crkve koji su se gradili, i sagradili, u vreme njegovog detinjstva, najednom su drukčiji. Sve je odstupanje, poslednja opomena, mera koja se ne može, i ne sme, da prevaziđe. Evropski atlas ovaj Konjović svagda nosi u krti. Toliko žita, toliko galicijskih pomisli, toliko otvorenog neba koje u nas škilji još od vremena onog zvezdanog trenutka romanske crkve u Trenti, - sve je to pre nalik na otkriće, nego na prepoznavanje. To što Konjović tobože izmišlja, pre je nalik na naše upoznavanje sa predmetom koji nedovoljno poznamo, nego na pristajanje na maštariju, u boresovskom smislu. Nije u pitanju treće oko. U pisanje naše sve češće, mislim, zaviruje ono fatalno treće nebo koje se ukazuje naopako, iznutra, preokrenuto, svakojako. No nikad konvencionalno, dovedeno do stepena samozadovoljnog ovala, do kritičke razine kruga.

20. januar 1986.

Kada Milan telefonira, sve je najednom nalik na pričaonicu, mnogo ljudnu, i uz to mnogoglasnu, ili nešto potvrđuje, ili priča o lektiri (sad je oprednut knjigama Enesa Čengića o Krleži, Iz dana u dan), ili kakav tek nastali problem treba hitno razrešiti. Jutros je telefonira veoma rano, nikač ne može da pronađe jedan telefonski broj koji mu je neophodan, a kada ga i nade na njemu se niko ne odaziva. Kao da slika sliči: samo je to u pitanju, minuti su dugi, usredsredeni, nema hijatusa, nema cenzure, sve se nastavlja.

● Sećam se izložbe hrvatskog ekspresionizma.

To je dobro: tako vidiš dokle je ko stigao. A kažeš da su onde bili i Bijelić, i Šumanović, i Dobrović? Ne mari, svako uzima šta i koliko hoće. Važno je da ima odakle da se uzme. A svi su moji vršnjaci već odavno mrtvi. A, uostalom, i moji nešto stariji i nešto mlađi kolege, takođe: Aralica (1883 – 1980), Ljubo Babić (1890 – 1974), Bijelić (1886 – 1964), Petar Dobrović (1890 – 1942), Filakovac (1892 – 1972), Hegedušić (1901 – 1975), Ignjat Job (1895 – 1937), Miroslav Kraljević (1888 – 1913), Miše (1890 – 1970), Šumanović (1896 – 1942), Milivoj Uzelac (1897 – 1977), itd. Svi su otisli, a ja sad razgovaram s tobom, i čekam, veoma spokojan, osamdeseti i osmi rođendan. Kao da sam sve to znao unapred, veruj mi. Odavno hoću da ti kažem nešto o Ivanu Radoviću, to je bio dobar slikar, iako je kasnije dosta radio u maniru naivu i a la Bonau. U onom našem nekadašnjem primitivnom svetu, pa i onom predratnom, skorojevićkom beogradskom životu, stvarno gospodin. Ne samo zato što je igrao tenis, preko žene, odmah, ušao u takozvanu visoko društvo, već i zato što je kao predodređen ušao u jedan krug koji je bio intelektualan, tast mu je, mislim, prevodio Špenglera. Posle, posle mu je tenis bio opsesija. Znaš već, prema meni se nije dobro poneo, pričao sam to i Josiću Višnjiću, nikako nije htio da mi ustupi svoj atelje, koji mu nije više bio potreban, koji je zvijao prazan, u županijskom tornju. A bio je već otišao iz Sombora. A ja sam, veruj mi, sve činio za njega. Dovukao sam mu u Stanišić klavir sa salaša, i mnogo šta sam još stigao da uradim za njega. Posle nismo ni razgovarali, međutim. Ima jedan njegov autoportret, ako se ne varam, gde je sebe naslikao sa muškim znakom do kolena, kao Hristosa crnačkog što je Rastko Petrović bio opevao u pesmi. Inače, fizički, bar za mene, nije bio nikakav, nekako visok, nosat, nezgrapan, nelep. Ali, kao što znaš, to obično nema veze. Bez prekida se bavio mlađim devojkama i tenisom. I to intenzivno, i uspešno. Posle, samo u fusnoti se spominje kako ga je, posle rata, na Akademiji, Đorđe Andrejević Kun spasavao od nekih intriga, priča, itd. Tada je to sve izgledalo skandalozno! To ti je, eto, čitav, čitav Ivan Radović, dobar slikar. Bio je vezan za Somborom, pre toga sa Vrćem, Peštjom, Beogradom. Držao je do toga da pripada takozvanom otmenom svetu. Na kraju je ostao bez svog društva, bez auta, poslednji Mohikanac, svakako. A prema meni se, vidiš, i veoma ružno poneo.

● Antić mi ga je spominjao nedavno.

Sve mi se čini da Antić nije dobro, otiču mu noge, znači: govor je. Sećaš se da sam ja njemu, davno, valjda pre trideset godina, dao sliku iz 1946: Bašta, kupusište. Znaš da pamtim čak i gde sam je slikao... Ko to sad lupa na vratima Galerije? Ko si ti, mala?... Ne

pitaj me zašto psujem danas. Znaš da nikad ne psujem. Eto, sad, samo sad, i to telefonom. Čućeš već.

● Emotivno govorite i inače.

Naravno. Trebalo bi pisati o tome kako ja govorim. Ti kažeš kako ja nikada ne govorim onaj prvi pasus koji se, obično, briše, nego sam odmah in medias res. Tačno, taj prvi pasus je namenjen tremarostima i zagrevanju. Kao i kad slikari sliku. Kod mene je ovaj slučaj: ja sve do 1955. nisam govorio, a onda, kada smo mi, samostalni, izlagali u Ljubljani, najednom sam progovorio. I to sam progovorio pred punom dvoranom. Prvi put. I od tada govorim sve bolje. Svestan sam toga. Obično mi kažu da sam narcisoidan. Ni slučajno: ja se ne ogledam u vodi, već u svemiru. Znam svoju meru. I svoju snagu. Vidim kod Čengića da je to i Krleža osećao. Siromah, bio je dugo bolestan, na kraju. Noge, i svašta drugo još. A meni će uskoro rođendan, osamdeset i osmi. Jedva čekam da opet uđem u nesimetričnu, osamdeset i devetu godinu. Sebe prepoznam u nepoznatom, ne u poznatom.

1. februar 1986.

Snažna košava (i) u Somboru. Putovali smo preko Bačkog Petrovca i Silbaša. U zatvorenom porodičnom krugu. Otišnuta nova grafička: Žena i ratnik. Tek što je minulo rođendansko slavlje.

● Vidim da je Hid doneo čitav blok posvećen Vama.

Odlična je ta poema Ota Tolnaija. On je uvek nov, iznenadi. A što se tiče Ivana Radovića, ponovo ču ti nešto reći: takozvana otmenost je ravna izveštajnosti. Šta ja mogu kad na mojim slikama ima i ratarske filozofije, i paorskog duha. Ali i to je spontano došlo, da znaš. To je ono što je ne posredno.

● Oziveo je Pariz to pred nekadašnjim i današnjim Konjovićem.

I ta moja kuća, u kojoj je nekada i Peđa stanovao. Sad je tamo jedan modni kreator. Inače sve mi je kao nekad. Odras mi je bio bistar, jer je taj pariski vazduh za mene prozračan. Znaš kako i Leonardo govori: mutan odras, u vodi zavisi i od toga koliko je voda mutna!

● Ne pamtim da je zapaženo pisano o odnosu Konjovića i renesanse.

Ne pamtim nikako: A Leonardo je meni ostao prevažan. Uz to, ja sam u duši hedonista, iako sam veliki radnik. A sad, kad gledam, evo, pred nama, tu kuću Palanačkih u koju Lazi Kostiću nisu dali da unese pisači sto, vreme mi preleće takoreći filmski. Sa trema je tu Laza posmatrao naše dečje pozorišne igre. Moja mati nikada nije zavolela ovu našu novu kuću, sazidanu na mestu gde je bila stara Vukićevićeva kuća. Više je volela onu staru kuću, u Crvenoj ulici. Nigde nema one naše stare fotografije gde je moj deda, Vukićević, veliki školski nadzornik, sa tri preparandistkinje slikan. A jedna od njih je bila Isidora Sekulić! Ne zaboravi da je Crna Gora iz Vukićevićevog bukvara učila pismenost! Sve u svoje vreme.

● Dora Pilković Petani, sad, u Koracima ponovo pominje Konjovićev antejski duh, kao bitan, svež, izvoran, dakle, po svemu bi se reklo uticajan.

Taj tekst Dva Anteja je odlično pisan. Kao da je autorica iz Sombora! I uz to poznaje slikarstvo.

● Usred ove košave slikate cveće.

Šta me se tiče. Svako ispunjava svoju meru života. Nisam je nikako još završio. I moje cveće prkositi kojо košavi. A ima i slikari i pesnika kojima je, na žalost, i tridesetak ili pedeset godina odviše, već su u maniru, ponavljaju ne sebe, nego neki drugi slučaj. Ja uvek imam nove slike. Mene ne možeš iznenaditi.

● Bez prekida se pominju, još od vremena onog Antićevog i Latinovićevog filma, Trojica iz starog Sombora.

Sve se dosećam da tu ima još nekog materijala koji je otpao, koga više nema. Mi smo se ovde sreli, ko na raskršću. To su, zapravo, bila tri Sombora: Petra Konjovića, Veljka Petrovića i Milana Konjovića. Ne poklapaju se putevi. Samo je sredina, možda, svakom izgledala slično. Neka svetlost. Ko zna?

● Ovi sveci pred nama...

Ovi sveci i jesu i nisu Vizantija. Hvatum detalj, sve se odslikava u malenoj kapi vode, u ogledalu... Nije slučajno primećeno da u mojim enterijerima ima toliko mnogo ogledala. I u njima su, ponekad, opet moje slike! Nego što!

● Slikajući na platnu katkad i četiri, onako prelomljena i nesimetrično postavljena sunca, u paklenom kretanju, Konjović je ponovo izbegavao krug. Javlja se, kanda, tu rimarij jedne druge poetike, slikarstvo koje izaziva, ritam kosmosa koji se ne može opisati.

Može se samo iskazati kao strast, kao užas. Ne marim krugove ni inače, iako je toliko izbegnutih krugova na mojim platnima. Mi, što se toga tiče, uopšte nismo u krugu. Neki drugi sjaj je u pitanju. I kad je bilo pomračenje sunca, a ja sam ga likovno nekako uhvat, opet sam imao sunce. Zavisi od oka. I od ove ruke kojom se dva puta – isto – ni na jednoj slici potpisao nisam. Nisam od onih koji bi sad tu skupljali sve moje potpisne. Ali mislim da su neki među njima slike, profili predela koji su u meni. Možda i oko mene.

● I ti potpisi se, svakad, bune.

Ja sam išao u sopstvenu školu! Nije slučajno što sam izbegao Kokošku, a sa Lotom nisam imao pravi spoj. Glavno je da sam se sreća sa Konjovićem! Za jedan ljudski vek sasvim dovoljno.

● Jednom, u depou, začudili ste se kako nisam bio na izložbi gde je, pre šezdeset godina bezmalo, bila i jedna slika iz 1926. To nije bilo moguće: rođen sam desetak godina posle nastanka te slike.

To je zato što imam stalno na umu čitavo svoje iskustvo. Pa i poneke slike koje ne pamtim. Sve jedno. Sve ih ja imam u oku. Ni jednu tu, u toj doglednoj situaciji, u toj dioptrijskoj, nisam ispuštilo. A mladost se i ne meri uvek godinama, nego buntom, inatom, svačim. Moje je da slikam. Ali moje je i da gledam svoje slike: one me inspirišu. Ne bih da se ugledam na njih, ali bežeći od njih nanovo slikam. Onaj tvoj užas.

Nisam siguran da je sasvim tačna odrednica kako Konjovića najuzbudljivije inspirišu događaji životne pozornice, sveta pompe, raskoš vidljivog

pogleda u vrh. Svakako, ni ta prilika nije propuštena. Ali šta ćemo s onima koji su propuštali toliko prilika, svakojakih, i u sivilu, i u sjaju hedonističke palete, pa su, ipak, velim, ostali po strani, daleko od svetlosti autentičnog trajanja, grča koji nije samo uzbudnjenu nalik, nego izaziva toliko mnogo uzbudnja. Konjović nije propustio ništa, čak ni ono nabedeni, tobobože njegovu »tipično« žito, za koju je bio namah nabeden. Žito, kao objekat slikanja, najpre je moglo pogodovati nekom prelaznom trenutku prepoznavanja, koga se, i inače, oduvuk, užasavao. I zašto, onda, ne bi bio u nervu, opet u grču, i tih raskošnih svečanosti pompe, uspeha, lica avangarde? Konjović jeste svečanost za sebe, i kao na onoj davnoj fotografiji na Azurnoj obali, s Emom, sve je u beloj svetlosti, kao u slavnom Fidžeraldovom romanu.

Konjović, ukupno, svim svojim fazama, ali daleko više svojom pojmom, i svojim aktivnim učešćem u zbijanjima moderne umetnosti, ne samo da opravdava, nego sugerira policentrizam. Nema jedne, nema ni jedne, ali ima bezbroj prestonica sveta. Konjovićeva otvorenost nema spoja s eklektilizmom bilo koje vrste. Otvorenost nas čuva od rubnih situacija (izraz ima i značenje koja mu daje lucidni Danijel Dragojević). Konjović nas, opet, takođe pazi da ne postanemo rubni, marginalni, epigonski nastrojeni, nikavki, anahroïdi.

U rilkeovskom smislu (među zvezdama, kakva daljina), Konjovićeva legendarna usamljenost u takozvanom malenom panonskom gradu, svakako je dramatična odbrana od izravnih pouka. O tezama nećemo ni reći progovoriti.

Šta znam, ali ako je akademski razgovor ipak i govor u mudrosti, a symposion ipak i gozba za one koji umeju da otvore sve svoje ekrane, onda je, u ovim poznim već osamdesetim, ili devedesetim godinama (sve zavisi koga brojimo, da li Hrista, ili pak vršnjaka ovog stoljeća), svakad, hodočašće tom malenom, naoko zaprivenom i na školjku (Marin Đurašin) nalik Somboru i uočavanje mogućnosti neprolaznog, tradicija koja se potire, smisao koji se, tek, tu i tamo, nazire. Sve se, na kraju krajeva, svodi na projekciju života, na difuznu svetlost koja iza svega, ostaje, koja je lekovita, srćem anonimna, neusmerena, bogata, podložna izboru. Pa svakako i izboru po srodnosti.

Ne pripadajući nikome, Konjović je, može biti, bio najblizi toj difuznoj rasveti svemira, zvezdi koja nam se, samo jednom u ljudskom veku, prije. Opasno, neisceljeno, znamenito.

leto, konjovićevi leto oto tolmai

Moje leto: to je dečački čedno, u Severnoj Bačkoj, obojeno i gradičano uticajem vrste mediteranske književnosti (Gide, Camus i drugi). Čak bi i mōto moje mladosti, mojih mlađalačkih pisana morao biti polurečenica Gideovog Nemoralnog čoveka: »ŽIVIM POD POTPUNIM AZUROM«.

Dakle, na izvestan način i na mene bi se mogla odnositi Gamuljnova teza u maloj monografiji o Konjoviću, da je izvor Konjovićeve užarenosti baš »njegova nostalgijska za jugom...« Zato počinjem ispovešću, jer i sam istražujem odakle potiče ta naročita naklonost prema Konjovićevu, kod nas ne baš popularnom, slikarstvu.

Onda, naročito ove godine, kada nisam mogao poći niti ići na more, osećam i u mojoj zamračenoj sobi spuštenih zavesa na spratu ispunjenoj mirisom knjiga, osećam kako Milan Konjović stoji u prirodi, u letu: u centru leta. A da stoji odnosni se više na centar nego na Konjovićevu umetnost, jer ona je sve pre nego statična. Znači, umetnost, a ne samo slika, više, nego slika: postupak, zbivanje, tok, intenzitet, koreografija – tragam za rečima. Mačevanje, rvanje kažu neki, olike muškosti, kažem ja.

Početkom 60-tih godina u okolini Topole i Sente često sam stajao ili sedeo u zračenju tog teško podnošljivog intenziteta, od tada ga skoro i nisam vidoao, pa ipak svakog leta, i to ne samo leti nađu dani – kao ovaj današnji! – kada ga vidim u mojoj zamračenoj sobi žmureći, s njim sam, tamo u letu, u središtu leta. Organski deo mog leta je konjovićevska koreografija. Bačka korida sa suncem, konjovićevska kupanje u boji (kao što se kaže kupanje u krvi)... Lubardina, Milunovićeva, Čelebonovićeva leta, njihova mediteranstvo visoko vrednjujem (želeo bih još mnogo pisati o njima), ali uvek ih samo SPOLJA posmatram.

U Konjovićevu svetu, u panonskom letu, u Konjovićevim slikama, u NJIMA se nalazim:

KONJOVIĆ TO SAM JA!

To je najveće slikarstvo koje mogu da posmatram iznutra, koje POZNAJEM, sa kojim živim, eto, već dvadeset godina.

Maurice, Merleu-Ponty pišući temeljno o Malreuxovoj psihologiji umetnosti, kaže i spominje, da on, Marleaux, svoje slikare – miljenike podiže u bogove. »Slikarstvo se ne može dalje razvijati, i tako Hals postaje bogom«, kaže Malreaux. I ja Konjovića nekako tako vidim, naravno u drugim odnosima i drugačijem svetu: Konjović je odista dosegao jednu vrstu slikarstva do njenih krajnjih granica.

Uistinu, stoji eto tako jedan čovek negde usred leta i slika i slika i slika: da bih mogao da živim, ja to moram da znam, ja to moram da vidim...

Zato, kad pišem o njemu, ne interesuje me u prvom redu njegovu biografiju, njegov životopis, kao druge koji o njemu pišu monografiju, i ne govorim lekciju iz istorije umetnosti (istorije – izama).

Na Konjovićev intenzitet ništa nije moglo uticati, niti ga smanjiti, pogotovo ne sada – samo i jedino godišnja doba. Jer, on sada živi samo sa bojama i menama godišnjih doba, u prvom redu živi sa letom.

Ovakvo osećanje imamo čitajući Krležine dnevnik: u Goetheovim visinama i sa menama godišnjih doba koračaju...

Zamislimo da je Van Gogh sretan.

U Provance je zbilja mogao nekoliko dana biti sretan. Zamislimo tih nekoliko dana u beskrajnom periodu od 20, 30, 40 godina.

Jer, šta su drugo, njegove žute kamare – snopovi, apsolutno žute slike, nego SREĆA, tone sreća; jer, šta bi drugo mogao biti Van Goghov surtcockret nego skoro već poludeleno OKO SREĆE?

Jer, pa šta bi i drugo mogla biti slikareva SREĆA, njenost ostvarenje, nego nalazeњe po koje takve *apsolutne boje*, koja u stvari više ni nije boja?

Zaista, na Van Gogha nikako ne mogu zaboraviti, govoreći o letu, o mom letu – o Konjovićevu letu.

Iako ne more ne mogu ići, u Somboru mogu – mislio sam i odmah sam već i krenuo, da vidim šta je sve posle velike retrospektive smestio u svoje ogromne ambare. Želeo sam da odmah osetim, kao neku prijatnu vrtoglavicu težak miris njegovih slika; da budem tamo – sad već na kraju leta – među svežim slikama...

Slikar se tada baš vratio sa jaroša noseći najnoviju sliku; seo je u svoju fotelju – ako na ikoga, to na njega se mogu primeniti reči Valeryja:

»Slikar svojim telom slikao«.